

De staat van de sociaal-democratie

Ad Melkert

Minister van sociale zaken en werkgelegenheid

Op onze studienamiddag over 'sociale bescherming' verduidelijkte de Nederlandse minister van sociale zaken en werkgelegenheid zijn sociaal-democratische uitgangspunten terzake.

De bijdragen van Frank Vandenbroucke en Ive Marx werden in het vorige nummer van

***Samenleving en politiek* gepubliceerd.**

Net als alle andere politieke stromingen zoekt de sociaal-democratie naar de plaats en functie van de staat. Dat is een blijvende zoektocht, want er doen zich voortdurend nieuwe ontwikkelingen voor: de continue veranderingen op de arbeidsmarkt bijvoorbeeld, de noodzaak van voortdurende scholing of de noodzaak van de integratie van nieuwe groepen inwoners. Allemaal thema's die sociaal-democraten nauw aan het hart liggen.

Nu de Europese landen op het continent zich steeds sterker op elkaar oriënteren, wordt het duidelijk dat de problemen die zich in die verschillende landen aandienen toch min of meer hetzelfde zijn. Tegelijkertijd, en ongetwijfeld ook in verband met die onderlinge betrokkenheid, krijgen die landen steeds meer belangstelling voor elkaars methode van werken en voor elkaars potentiële oplossingen. Ik plaats deze bijdrage graag in het kader van die ontwikkeling.

Solidariteit als burgerplicht

Wie de vraag stelt naar de sociale kwestie in onze huidige samenleving, stelt eigenlijk de vraag naar de resultaten van honderd jaar sociaal-democratische strijd. Is de revolutie die toen is ingezet inmiddels voltooid? Voor een deel moet die vraag ontkennend worden beantwoord, alleen al omdat van volledige voltooiing nooit sprake zal kunnen zijn. Daarin juist zit een permanente motivatie voor sociaal-democratisch

handelen.

Vandaag is de inzet van dat handelen het openen en het open houden van de toegang tot opleiding en werk, tot zorg en een redelijk inkomen. Zo simpel als het klinkt, zo moeilijk is het overigens in de praktijk van alledag om die voortdurend dichtslibbende toegangen vrij te houden. Er is creativiteit nodig om vastlopende oplossingen uit het verleden in te ruilen voor nieuwe openingen naar de toekomst. En er is motivatie nodig om solidariteit tussen autochtone gelijkgezinden uit het verleden te transformeren naar solidariteit met allochtone nieuwkomers, om een toekomst te kunnen bouwen voor hun en onze kinderen. Dat is een zware sociaal-democratische opgave waar we - in mijn opvatting - nog lang niet voldoende voor zijn toegerust.

De sociaal-democratische ambitie om de maatschappij te veranderen mag nooit doven. Wel belangrijk is dat die verandering geen doel op zichzelf wordt. Dat is naar mijn mening de les van de jaren zeventig, toen sociaal-democratische partijen zichzelf voorbij zijn gelopen in hun onophoudelijke streven naar verandering, ook van dingen die geen verandering behoeften. Maar goed begrepen verandering, groot onderhoud en renovatie op de golfbewegingen van de tijd, zullen steeds mogelijk zijn en nodig blijken. Het is zoals gezegd een permanente opdracht die nooit voltooid is.

Wel voltooid is de sociologische omwenteling die op het internet van de geschiedenis niet anders kan worden vastgelegd dan als de revolutie van de tweede helft van de twintigste eeuw: de vervanging van de scherpe tweedeling tussen de *haves* en de *have nots* door de uitwaaiing van de toegang tot welvaart naar een zeer brede middenklasse van geletterden.

De oude klassenstrijd, tachtig procent *have nots* tegen twintig procent *haves*, is vervangen door de nieuwe centrum-periferie-sociologie van tien staat tot tachtig staat tot tien. Daaruit is wel een nieuwe opgave ontstaan. Want de revolutie die geleid heeft tot de vorming van die grote middenklasse, dreigt nu op spreekwoordelijke wijze haar eigen kinderen te verslinden. De succesvolle verbreding van de toegang tot welvaart heeft immers als ongerijmd effect gehad dat de bereidheid tot het dragen van solidariteit is afgenomen. Daarom is mijn stelling dat de sociale kwestie bij de wisseling van een eeuw sociaal-democratie de instandhouding is van solidariteit als burgerplicht.

Breed, verplichtend, solidair

Onze opdracht is het scheppen en herscheppen van een vitale en houdbare verzorgingsstaat, die gedragen wordt door het merendeel van haar burgers, door die nieuwe, brede middenklasse. Als ik probeer in enkele trefwoorden - niet uitputtend maar duidelijk - die vitale en houdbare verzorgingsstaat te omschrijven, dan kom ik tot de volgende drie begrippen: breed, verplichtend en solidair.

'Breed' veronderstelt dat die middengroepen een existentieel belang hebben bij die verzorgingsstaat. Er mag niet alleen een beroep op hen worden gedaan om die verzorgingsstaat te dragen, er moet hen ook een belang worden aangeboden: eigenbelang moet de middengroepen motiveren om de verzorgingsstaat in stand te houden. Daarom moet vermeden worden dat de verzorgingsstaat zich beperkt tot uitsluitend armenzorg. Ondersteuning, toegang tot maatschappelijke voorzieningen en stimulansen moeten worden geboden tot ruim boven het minimuminkomen. Dat veronderstelt - als praktisch voorbeeld - dat mensen behalve de stimulans ook de

kans moeten krijgen aan de armoedeval te ontsnappen in plaats van door de verzorgingsstaat in de armoedeval geduwd en eraan vastgekleusterd te worden.

'Verplichtend' betekent dat de bijdrage die de verzorgingsstaat haar burgers biedt in de vorm van voorzieningen niet vrijblijvend is. Die bijdrage moet worden gezien als een transactie binnen het contract tussen die staat en haar burgers. Geen uitkering om niet dus, maar alleen in samenhang met de mogelijkheid tot én de verwachting van eigen inzet voor een plaats op de arbeidsmarkt. Zonodig moet ze worden vervangen door sociale activering. Activering en participatie zijn dus een principieel doel.

'Solidair' staat voor 'naar draagkracht vormgegeven'; dat is bij uitstek de verbindingslijn met het verleden. Maar die solidariteit moet wel op een bredere grondslag worden georganiseerd dan op arbeid alleen. En ze moet door middel van een wettelijke brug berusten op de belangen van zowel georganiseerden als niet-georganiseerden. Marktwerving en concurrentie van de privé-sector op publiek terrein moeten we daarbij niet op allerlei manieren willen tegenhouden, wel wettelijk begrenzen. Waar het om gaat is de inbedding, de conditionering, niet de vormgeving op zich.

De sociale staat en de markteconomie

De verzorgingsstaat die zich baseert op deze kernbegrippen wordt van verzorgingsstaat veel eerder tot participatiestaat op basis van een contract tussen overheid en burger. Of tot verbindingsstaat, waar zij een brug slaat tussen het publieke en het privé-domein.

Kijkend vanuit de optiek van de sociale staat in de markteconomie van vandaag kom ik tot enkele observaties over de actuele ontwikkelingen in landen als Duitsland, België, Nederland, Engeland en de Scandinavische landen. Dat Tony Blair in Engeland de ondernemers opzoekt en door sommigen van hen zelfs wordt gekoesterd, is naar mijn mening meer dan electorale belangenbehartiging; Kok in Nederland en Schröder in Duitsland opereren niet anders. Veel belangrijker vind ik dat dit niet gebeurt met de pet in de hand. Want de erkenning van het tweezijdig be-

lang van de staat en haar economische pijlers mag dan niet van vandaag of gisteren zijn, zij krijgt door toedoen van sociaal-democraten wel een meer strategische oriëntatie. Het is niet twee handen op één buik om winsten en het delen in die winsten te vergroten. Het gaat daarentegen om een ruil van belangen: een ruimere winstmarge voor bedrijven tegenover een ruimere arbeidsinkomensquote, lagere premielasten tegenover meer werkgelegenheid, tegenover meer sociale ruimte om te investeren in armoedebestrijding. Net zoals tegenover meer arbeidsproductiviteit meer evenwicht in sociale rechten wordt geplaatst.

Sociaal-democraten verkeren niet in de positie hun aandeel in die ruil eenzijdig op te eisen; dat kunnen zij alleen op straffe van langdurige oppositie of politieke marginalisering. Maar zij houden wel de sleutel in handen tot een nieuw maatschappelijk compromis. Zeker in de mate waarin ze samen met en complementair aan de vakbeweging de ruil van belangen op macroniveau afdoende weten aan te laten sluiten bij die van de sector of de onderneming. Want in zo een opstelling verkeert de staat niet aan de marge van de economie, maar fungeert zij als ruggegraat van een maatschappij die haar concurrerend vermogen ontleent aan de kwaliteit van sociale investeringen, verbindingen en aanspraken. Op microniveau betekent dat bijvoorbeeld arbeidsmotivatie en arbeidsproductiviteit als resultaat van verkregen aanspraken op grenzen aan de flexibiliteit van contracten en arbeidstijden. Flexibiliteit en zekerheid; zo is dat recent bereikte akkoord tussen de sociale partners in Nederland dan ook genoemd.

Precies dezelfde aanpak gaat op voor de combinatie van arbeid en zorg. Marktbelangen en privébelangen kunnen ook hier in elkaar verstrengeld en vervolgens geherorganiseerd raken. Op macroniveau kan het gaan om het scheppen van condities voor economische groei door investeringen in de fysieke structuur en in de kennisinfrastructuur, maar ook om het vergemakkelijken van levenslang leren en arbeidsmobiliteit door aanspraken op sociale zekerheid en pensioen goed te regelen.

Er is - met andere woorden - geen enkele re-

den om somber te zijn over de rol van de staat in de internationaliserende markteconomie. Als beheerder van 40 tot 50% van het BNP vervult de sociale staat in de concurrerende markteconomie vitale functies. Regisseur van de infrastructuur; steunbeer voor eigen initiatief (variërend van het bevorderen van ondernemerschap tot en met het bevorderen van de totstandkoming van regelingen voor aanvullend pensioen); agent in internationale zaken (bedrijven zouden niet graag zonder het interveniërend vermogen van de nationale staat op de internationale markt opereren); toeverlaat voor afhankelijk (kinderen, ouderen, mensen die lang op een sociaal minimum zijn aangewezen).

Interveniërend, institutioneel, feminiserend

Regisseur van de infrastructuur, steunbeer voor eigen initiatief, agent in internationale zaken, toeverlaat voor afhankelijk. Alleen al deze vier functies zijn evenzovele kenmerken van een vitale, actieve staat. Kijkend naar wat de komende tijd in Nederland - of in België of Duitsland of andere landen om ons heen - als een moderne aanpak kan worden beschouwd in de wisselwerking tussen markt en economie vanuit sociaal-democratisch oogpunt, zou ik daar nog drie noties aan willen koppelen.

De eerste notie is 'interveniërend'. De overheid is de ordenende kracht in een tijdsgewricht waarin fysieke grenzen nog slechts schimmen uit het verleden zijn. Of het nu gaat om technologie, om communicatie of om internationalisering, om effectief te zijn in bereik en in spreiding vereisen ze allemaal inbedding in afdwingbaar recht, toegang tot fondsen en regels die hun innovatie en concurrentievermogen ondersteunen. De overheid moet haar interventie ook richten op sociale ordening; ze moet zorgen voor de instandhouding van de sociale cohesie in de maatschappij en tegelijkertijd de arbeidsproductiviteit in de onderneming bevorderen. Onderwijs en training zijn en blijven de sleutels tot participatie en prestatie. De jaren '80 zijn voorbij. De expanderende overheid uit de jaren '70 is geen doel meer op zich. Net zo min echter kan de terugtrekkende overheid dat zijn. Ik hoef wat dat laatste betreft maar te verwijzen naar het afschrikwekkende

Britse Tory-voorbeeld. Tegenover de terugtrekkende overheid plaats ik de optredende overheid.

De tweede notie die ik hier wil aanhalen, is 'institutioneel'. Zoals ik in de inleiding al aangaf, verandert de verhouding tussen staat en maatschappij voortdurend. Steeds opnieuw zal zij daarom naar de eisen van de tijd moeten worden vormgegeven. Partnerschap met maatschappelijke organisaties, in het bijzonder werkgevers- en werknemersorganisaties, is de voorwaarde én tegelijk de garantie om een draagvlak te vinden voor aanpassing en hervorming. Hieraan is wel steeds de eis gesteld van een consequent 'voor wat, hoort wat'. Dus loonmatiging in ruil voor *verdeling van werkgelegenheid bij een inspanning van de overheid tot ondersteunende lastenverlichting*. Zo zijn drie partners - werkgevers, werknemers en overheid - met drie verschillende opdrachten in drie verschillende verantwoordelijkheden samengebracht. In Nederland beleven wij daardoor de paradox dat de inmiddels aan de liberale drijfjacht ontkomen Sociaal Economische Raad, de Stichting van de Arbeid en de Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie, alle instituties uit de jaren '50, in staat blijken tot een ge(her)waardeerde vitale bijdrage aan de vormgeving van economische groei en maatschappelijke stabiliteit. Sterker nog, onlangs vond op initiatief van de Sociale Raad in Brussel een bijeenkomst plaats naar aanleiding van de kwestie rond de informatie en consultatie van werknemers bij economische herstructurering (een ingewikkelde aanduiding voor de Renault-sluiting in Vilvoorde). Doel was om met de sociale partners op Europees niveau te spreken over een gemeenschappelijke gedragslijn wat betreft het betrekken van werknemers bij zulk een economische herstructurering; een bescheiden export van deze institutionele gedachten, ideeën en drijfveren uit het noordelijke der Lage Landen.

Mijn derde trefwoord ten slotte is 'feminiserend'. Het sluit nauw aan bij de analyse van Ivo Marx in zijn artikel *De hervorming van de welvaartsstaat (Samenleving en politiek, jg.4/1997, nr.5)*. De participatie van vrouwen op alle niveaus in de samenleving gaat niet vanzelf. Zolang afdoende condities ontbreken, blijft die par-

ticipatie problematisch, ondanks het feit dat het in termen van sociale en economische kansen gaat om een groot onontgonnen areaal. Nederland is zojuist gestart met een contractcampagne met het bedrijfsleven, *Opportunity in bedrijf*. Wij hopen met deze campagne de heren van het management met de neus op de feiten te drukken: niet alleen kwantitatief, maar ook en vooral kwalitatief is er economisch talent voorradig waar niet optimaal gebruik van wordt gemaakt. Daarachter gaat uiteraard meer onbenut potentieel schuil, met gevolgen die gaan van eenzijdige opvoedings- en stresspatronen tot en met de zeer ongelijke opbouw van pensioenrechten. Dat leidt in de toekomst naar een dreigende segregatie van ouderen naar geslacht.

Onbenut potentieel, dat is eigenlijk het kernbegrip om de rol van de overheid te begrijpen: interventie waar nodig, institutionele inbedding en partnerschap waar mogelijk en het identificeren van potentieel waar dat geboden is - bijvoorbeeld door de rol en de positie van vrouwen in het debat te betrekken.

De rode gloed in Paars

Vanuit deze algemene noties belicht ik even het actuele beleidsprogramma in Nederland, om de dilemma's, de spanningen en de problemen te demonstreren die vastzitten aan het verkennen van en het inslaan van nieuwe richtingen.

Ik noem tien punten die op dit moment centraal staan in wat de afgelopen tijd is opgebouwd in het kader van het paarse kabinetsbeleid. Paars mag dan zo paars zijn als paars kan zijn; er blijven altijd verschillende kleuren paars te onderscheiden, en voor elk van deze elf punten durf ik te stellen dat ze paars een aardige rode glans hebben gegeven.

1. De combinatie van flexibiliteit en zekerheid. Patstellingen in het kabinet: gaat het bij flexibiliteit alleen maar om deregulering van het arbeidsrecht? Of wordt niet alleen flexibiliteit van de werknemer gevraagd, maar ook van de werkgever? Rechten en plichten over en weer, in wetgeving vastgelegd; kortere termijnen voor ontslag enerzijds, meer rechten in tijdelijke arbeid en uitzendarbeid anderzijds; dat is het pakket 'flexibiliteit en zekerheid' dat door sociale partners is

overeengekomen en dat thans door de wetgever wordt vastgelegd.

2. De combinatie van arbeid en zorg. Erkend wordt nu dat het publieke en het privé-domein dichter bij elkaar liggen dan ooit, dat we daadwerkelijk op weg zijn naar de tweeverdienersmaatschappij, dat we inderdaad te maken hebben met een maatschappij die gelijktijdig ontgroent en vergrijsst en dat we een arbeidsmarkt hebben waar flexibiliteit in zowel economisch als sociaal opzicht van belang is. Andere arbeidstijden kunnen economische en sociale belangen dienen. De instroom in en de participatie op de arbeidsmarkt van vrouwen, en dan vooral van laag gekwalificeerde vrouwen - daarbij verwijs ik opnieuw naar de terechte analyse van Ive Marx - moet ook bevorderd worden door kinderopvang. Het is ook daarom dat we extra kinderopvangmaatregelen tot stand hebben gebracht voor alleenstaande ouders met een bijstandsuitkering om scholing en instroom naar werk mogelijk te maken.

3. Levenslang leren. Het verhaal houdt niet op bij de combinatie van arbeid en zorg. Nog veel meer inspanningen zijn nodig. Uiteindelijk zijn we op weg naar meer vormen van verlof en van levenslang leren. Dat is mijn derde punt: levenslang leren met het oog op zorgtaken, met het oog op educatie, met het oog op de mogelijkheden van loopbaanonderbreking. Ik verheer niet dat ik bij de Belgen heb gespiekt om daar ook in Nederland een ontluikend besef voor te stimuleren. Want levenslang afwisselend werken-leren-zorgen, dat is de toekomst van de arbeidsmarkt, die naar mijn overtuiging ook alleen in samenhang tussen sociale partners en interventie van de kant van de overheid vorm kan krijgen.

4. Het opbouwen van pensioenen. Dit is een onderschat punt, zeker in Europa, gelet op de demografische ontwikkeling en de zeer povere pensioenopbouw die in veel Europese landen - het ene land anders dan het andere overigens - tot stand is gebracht. In Nederland is de situatie relatief gunstig, al wordt ze dan weer onder druk gezet door het verhoudingsgewijs hoge aantal mensen dat vanaf het jaar 2010 oud, grijs en AOW-behoevend zal worden.

5. Het goedkoper maken van laag betaalde

arbeid. Met dit punt wil ik meteen een streep - in de goede richting - zetten onder de voorzichtige conclusie aan het eind van Ive Marx' betoog 'dat we misschien nog eens naar het minimumloon zouden moeten kijken'. Ik ben een overtuigd voorstander van een grondige verlaging van het minimumloon, maar dan wel op de sociale wijze, namelijk door de werkgeverslasten te verlagen met instandhouding van het netto-minimumloon voor de werknemers. Want wie de consequenties van de andere aanpak wil zien, hoeft maar naar Groot-Brittannië en de Verenigde Staten te kijken. Ik geloof niet dat een lager netto-minimumloon ook maar iets oplost van ons werkgelegenheidsprobleem aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Ik zeg er in één adem wel bij dat hier nog twee andere moeilijke punten bijhoren: 6 en 7.

6. De ontkoppeling van werk en inkomen als 'last resort'. Dat is een heel moeilijk punt, omdat we met onze toenemende inspanningen om meer banen voor laag opgeleiden te creëren, moeten erkennen dat er ook mensen zijn die helaas niet en vermoedelijk nooit in staat zullen zijn om betaalde arbeid te verrichten of om daarvoor gekwalificeerd te raken. Het is de kunst om dat te verbinden met het volgende punt, namelijk om van de uitkering toch zoveel mogelijk werk te maken. Als we er namelijk niet in slagen om de mensen die wel in staat zijn tot betaalde arbeid op de arbeidsmarkt, ook naar die arbeidsmarkt toe te krijgen, dan zal het een onbegaanbare weg zijn om werk en inkomen van elkaar los te koppelen voor diegenen die uiteindelijk niet op die arbeidsmarkt terecht kunnen. Dat zal een aanzuigende werking hebben die het sociale arrangement op het snijvlak van werk en inkomen onhoudbaar onder druk zal zetten. Daarom hangen het goedkoper maken van laag betaalde arbeid, het ontkoppelen van werk en inkomen als 'last resort' en het bevorderen van de uitstroom van uitkering naar werk (ook door het verlichten van de armoedeval) onlosmakelijk met elkaar samen.

En als dan de vraag wordt gesteld waarnaar toe die uitstroom plaatsvindt, dan is het antwoord: naar die laagbetaalde arbeid in de marktsector die goedkoper is gemaakt door het verlagen van de werkgeverslasten, maar ook - en dat

is het volgende punt - door uitbreiding van de quataire sector.

7. Uitbreiding van de quataire sector. Dit staat voor banen in de kinderopvang, in het onderwijs, in het toezicht op straat om het gevoel van criminaliteit en onveiligheid tegen te gaan, in de zorg, in de verpleeghuizen, in de ziekenhuizen. In Nederland worden deze banen gewoonlijk aangeduid als 'M-banen'. Als sociaal-democraten moeten wij er ons zeer van bewust zijn dat we die interventie - wenselijk om de aangegeven redenen en om de maatschappelijke binding die in het publieke domein is gelegen - optimaal moeten organiseren. Als er iets is dat als les uit de jaren '70 en '80 kan gelden, dan is het dat de aanspraken op sociale ondersteuning te ver waren doorgesloten.

8. De uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid. Uit de jaren '70 en '80 moeten wij ook leren dat de organisatie van het vervullen van de aanspraken op sociale ondersteuning zwaar tekort heeft geschoten. Paradoxaal genoeg is de bureaucratie ter uitvoering van het publiek belang op dit vlak geworden tot vijand van degene voor wie dat publieke belang moest worden ingericht. Dit verklaart waarom het kabinet de afgelopen jaren enorm veel werk heeft verzet (al zijn we er nog lang niet mee klaar) om de uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid op een andere leest te schoeien. Ook dáár willen we in principe en in realiteit markspelers toelaten en marktwerking toestaan, zij het onder de al eerder aangegeven publieke, dus in wetgeving neergelegde condities. Naar mijn gevoel is de uitvoeringsorganisatie van de sociale zekerheid een ongelooflijk belangrijk punt om steeds hoog op de agenda van de sociaal-democratie te houden.

9. Renderend onderwijs. Dit punt zit, net als punt 10 trouwens, aan de marge van het directe sociale beleid, maar het is uiterst belangrijk om de toegang tot het publieke domein vrij begaanbaar te houden. Renderend onderwijs staat voor het tegengaan van schoolverlaten en studie-uitval, het bevorderen van de aansluiting van technische beroepen op de vereisten op de arbeidsmarkt en van de entree van vrouwen op de arbeidsmarkt. Als we met de publieke sector aan

de gang willen, moeten we in rendementstermen durven denken en handelen.

10. Solidaire zorg. Dit punt sluit bij het vorige aan. De toegang tot zorgvoorzieningen zal - in ieder geval in de Nederlandse discussie - ook mede de keuze bepalen tussen een brede of een smalle verzorgingsstaat. De keuze voor een verzorgingsstaat als armenzorg, door het ziekenfonds aanzienlijk te versmallen ten opzichte van wat het nu is, of voor een brede verzorgingsstaat, door het ziekenfonds ook toegankelijk te houden voor de middengroepen. Als ik het goed zie, zal dat bij de afweging rondom een tweede paars kabinet een vitale kwestie worden.

Oude idealen, actuele vertalingen

Dit is het beleid van nu, met net zoveel nieuwe problemen als er oplossingen voor bestaande vraagstukken zijn gevonden. Maar er zit wel dynamiek in. En als er iets is wat we aan winst hebben geboekt in de afgelopen jaren, dan is het wel het hervinden van dynamiek, terwijl het meestal moeilijk is om maatschappelijke verandering tot stand te brengen.

Voor de nabije toekomst liggen er kansen en bedreigingen, waarvan ik er ter afsluiting enkele wil noemen. Het eerste punt is de vraag naar volledige werkgelegenheid. Ik ben het hartsgrondig eens met de analyse dat de suggestie dat we ooit volledige werkgelegenheid hebben gehad een valse is, omdat het de volledige werkgelegenheid van de kostwinners was. Ik durf zelfs te beweren dat we nog nooit dichterbij volledige werkgelegenheid zijn geweest dan nu. Natuurlijk is er nog een lange weg te gaan naar volledige werkgelegenheid, maar op de historische schaal van na de oorlog zijn er nog nooit zoveel mensen geweest die werken. En die daarmee de sociale staat mogelijk maken. Betaalde arbeid kan en moet daarom het leidend begrip blijven voor ons handelen, om goed te begrijpen waar we het beste sociale evenwicht tot stand kunnen brengen.

Ten tweede wil ik het hebben over de Europese Unie. Gaat het om woord of daad? Is de Unie een kans of een bedreiging? Op dit moment vindt er een falsificatie plaats rond de Europese Unie en de ontwikkeling van de Europese Mone-

taire Unie, waarbij wordt gesteld dat de problemen bij Renault en de problemen in de staal in Duitsland of waar dan ook, zijn toe te schrijven aan de EMU. Die falsificatie moet krachtig worden tegensproken. Ik durf het zelfs om te draaien, maar ik realiseer me dat het draagvlak bij de burgers en ook bij onze eigen achterban daarvoor buitengewoon beperkt is. Daar moeten we aan werken: we moeten durven stellen dat het oude sociaal-democratische ideaal om juist door het slechten van grenzen betere condities tot stand te brengen voor sociaal beleid uiteindelijk ook in de context van de Europese Unie verder gebracht kan worden. Informatie en consultatie van werknemers bij grensoverschrijdende economische herstructurering kan logischerwijze niet anders dan op internationaal, Europees niveau vorm krijgen. De richtlijn over de detachering van werknemers, zodat Portugese arbeiders niet tegen minder dan het minimumloon in Berlijn aan de slag kunnen, kan niet anders dan op het niveau van de Europese Unie worden geregeld. Het is trouwens inmiddels op het niveau van de Europese Unie geregeld. En zo zijn meer voorbeelden te noemen, maar we zullen met elkaar moet debatteren over de vraag hoe we de kracht van die Europese Unie verder kunnen ontwikkelen.

Ten derde wil ik het hebben over de fiscale hervorming. Die hervorming is 'en vogue' in Nederland, in Duitsland en als ik me niet vergis in de nabije toekomst in de meeste Europese landen. Daar ligt zeker een adder onder het gras. Gaat het om balansverkorting of om balans-

verstoring? Balansverkorting is heel goed te verdedigen, namelijk daar waar het overdadig gebruik van aftrekposten in de belasting eenzijdige bevoordeling en dus sluipende inkomensdèvelering met zich meebrengt. Maar waar een ruil tussen aftrekposten en tarieven uiteindelijk in een disproportionele tariefverlaging en tariefvervlakking wordt omgezet, zal natuurlijk een beweging in de andere richting tot stand komen, die niet meer terug te draaien zal zijn. Progressie - de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten - blijft daarom bij uitstek de toetssteen voor het beoordelen van dergelijke fiscale hervormingen.

Tot slot wil ik aan het voorgaande nog één notie toevoegen. Ik heb geprobeerd een soort praktische agenda met handelingsperspectief te geven, zoals ik die zelf in de praktijk ervaar als nodig en bovendien mogelijk. Ik realiseer me dat er nog veel te zeggen is over de morele kant van solidariteit en over het inrichten van een maatschappij volgens idealen zoals die honderd jaar geleden al geformuleerd werden en nog steeds geldig zijn. Toch geloof ik dat uiteindelijk de bewijskracht van de moraliteit die achter het begrip solidariteit zit, het best in de praktijk getest kan worden en dat die praktijk het best vormgegeven kan worden door allianties te zoeken met diegenen die aanspreekbaar zijn op hun economisch belang. Wie in staat is aan te tonen dat sociale investeringen óók het economisch belang dienen, kan tot de alliantievorming komen die thans Nederland de mogelijkheid biedt dat sociale beleid stapje voor stapje meer gestalte te geven.